

tására, mindenki kirohant a szobából, de ő csak a csigákat figyelte, mintha nem hallaná Öcsi újabb, elfúló kiáltását, Luis dörömbölését a könyvtárszoba ajtaján, don Robertót, aki a kutyákkal együtt rohant be a házba, Öcsi nyögéseit, melyek belevegyültek a dühödt kutyaugatásba és Luist, aki ezt hajtogatta: – De hát az ő szobájában volt! Azt mondta, hogy az ő szobájában van! – csak a csigákat, melyek vékonyak, mint az ujjak, talán mint Rema ujjai, talán éppen Rema keze fogja meg most a vállát, emeli föl a fejét, hogy a szemébe nézzen, és nézze őt egy örökkévalóságig, mialatt ő Rema szoknyájához tapad, és rázza a zokogás, hol van már az előbbi jókedve, Rema meg a haját simogatja, gyengéden megszorítja a kezét, és valamit a fülébe mormog, valamit beleadag, ami úgy hangzik, mintha hála lenne vagy valamiféle helyeslés, amit nem lehet kimondani.

Vida Gábor

A PÁSZTOROK KIRÁLYA

A Kelemen-havasok egyik magas, kopár fennsíkján, jóval az erdőhatár fölött, ahol a gyalogfenyő és a boróka lassan, de biztosan lepi el a dús fűvű legelőket, melyek hajdan többezres nyájakat tartottak el, és nyáron messzi földről is idevonzották a pásztorokat; és ahonnan régen, szép időben, amikor a levegő még tiszta volt, nem csak a Nagybagmász és a Radnai-havasok látszottak, de Szászrégen és Marosvásárhely tornyai is, van egy házhely nagyságú lapos kő, amely szabályos háromszöget alkot. A környéken legeltető hallgatag, mogorva pásztorok úgy emlegetik a helyet, hogy La Elicopter. Ha a kiránduló a hosszas magyarázkodást követő homályos útbaigazítás után letér a jelzett ösvényről, és szerencséje van, meg is találja a követ és pár száz lépésre egy bozóttal benőtt horpadásban a helikopter roncsait. Az áfonyabokrok alatt sok ezer plexiüveg-darabka csillog, a gép duralvázán jól látszik, hogy nagy erővel csapódott a földnek, és a lángok helyenként megolvastották a fémeket. De a pásztorok nem szívesen mutatják meg a helyet, csak a nagyon állhatatos érdeklődőnek intenek a fejükkel, hogy arra, valahol, és persze az ellenkező irányban is lehet. Ha valaki a környező falvakban érdeklődik – a legközelebbi is jó egy napi járásra van –, mindenki tanácstalan arcot vág, és jellegzetes fintorral tudatja, hogy nem tud semmiről, helikopter erre nem szokott járni. Ez az elutasító biggyesztés olyan feltűnő, annyira hasonló a hegyvonulat déli, északi, sőt még a keleti felén is, hogy az már-már gyanús, mert az emberek attól függően, hogy a vonulat melyik oldalán élnek, sokban különböznek egymástól, főleg az idősebbek, mert a fiatalok már mindenütt egyformák.

A helynek ez nyilván nagyon új keletű neve, ezért nem szerepel egyetlen hozzáférhető térképen sem. Az erdészeti térképek sem tüntetik fel, pedig azokon minden vízmosás, gödör, nagyobb szikla, kidőlt fa szerepel. Úgy hírlik, hogy a katonai térképeken sincs bejelölve az a háromszögletű kő, pedig még a nagy magasságból készült felvételeken is látszik, jól elüt a növényzet zöldjétől és a hegyvonulatot alkotó trachit sötétszürke színétől. De ugyan ki látott ilyen légi felvételeket?

A hely nem a helikopter roncsa miatt érdemel figyelmet, és nem is a már-már szervezett hallgatás miatt, ami a roncsot övezi, hanem azért, mert a nagy háromszögletű kő marad említetlenül, térképeken, leírásokban, útikönyvekben, monográfiákban, mintha nem is létezne, vagy neve sem volna, márpedig azon a vidéken minden sziklának, vízmosásnak, üregnek, tocsogónak, forrásnak neve van, és hiába irtják ki az erdőket, hiába nőnek újra, a név mindig megmarad, tartósabb, mint a dolgok. Bele kell nyugodni, hogy minden vidéken vannak olyan helyek, amelyekről senki sem beszél, egyszerűen nem akar tudni róluk vagy nem szabad tudnia, mert a hallgatás van előbb, azután a tudás és csak legvégül a beszéd.

Kiránduló kevés jár arra, ez a hegy legkevésbé látványos része. Unalmas, kopár fennsíkok váltogatják egymást, kevés a víz, esztenák is ritkán vannak, az időjárás viszont még a vonulat többi részéhez képest is szeszélyes, a nyári viharok itt dühöngenek a legerősebben, és a kő tájékát gyakran éri villámcsapás. A nyájak évről évre kisebbek, a pásztorok ugyan nem ellenségesek, de órákig el tudják nézni, amint a kirándulók közelharcot vívnak a kutyákkal, azután lecsendesítik őket, cigarettát kérnek és elmennek, a kutyák meg támadnak újra. Csak a botot tisztelik, de rendes turista nem jár bottal, főleg ilyen sík terepen, ahol sem mászni, sem ereszkedni nem kell. Aki viszont jól ismeri a vidéket, messze elkerüli a nyájakat – idővel kitanulja, mikor hol vannak.

Az a hír járja, hogy még a hatvanas években is partizánok tanyáztak a vidéken, ami a hatalmas erdőségeket tekintve nem is olyan elképzelhetetlen. Kik voltak, pontosan nem tudni, de az biztos, hogy a kommunisták ellen harcoltak, mert nem akartak beleszokni az új rendbe, börtön, kollektív, láger elől szöttek, vagy egyszerűen nem tudták abbahagyni a háborút. A hatóságok időről időre nagyszabású hajtóvadászatokat rendeztek ellenük, kevés sikerrel, de lőttek agyon kirándulókat is, mert sosem lehet azt tudni... A partizánok végül elfogytak, kiöregedtek vagy nem is voltak olyan sokan, mint ahogy azt a hatóság feltételezte. Ha valaki szerencsés vagy balszerencsés inkább, esetleg tudja, hol keresse, ma is könnyűszerrel találhat vastagon bezsírozott Mauserkarabélyt, Luger-pisztolyt és még nyelesgránátot is. Hosszasan elgondolkozhat azon, hogy mitévő legyen. Elhiszik-e majd a rendőrök, hogy csak ennyit talált? Mert a legutóbbi időkhöz nem hitték el, és így nem is talált soha senki fegyvert, de még manapság is, akinek van füle az őszi éjszakához, tisztán hallhatja, hogy vadász- vagy katonapuska szól-e.

De a partizánok, az orvvadászok és a turisták csak epizódszereplők a hegy életében – jönnek, ideig-óráig időznek, azután elmennek, felszívódnak. A pásztorok viszont nem. Ők mindig is itt éltek. Műkedvelő néprajzkutatók dolgozatai szólnak arról, hogy a legutóbbi időkhöz az év egy bizonyos napján, nyár derekán messzi földről gyűltek össze a pásztorok a háromszögletű követ övező fennsíkon. Jöttek Máramarosból, Brassó, Szeben környékéről, de Moldvából és Bukovinából is. A közelben legeretető egész nyájukat ideterelték, de akik messzebből jöttek, csak mállás szamarikat hozták, a kutyákat vagy, ha volt nekik, a lovakat. Különös ünnep ülték itt, melynek során maguk közül királyt választottak. A legerősebb, legrátermettebb legény lett a pásztorok királya, egészen a következő évig, és ha szegény volt, akkor állatokat kapott, hogy saját nyája legyen. Ma békebírónak neveznék, aki a haragosokat összebékítette, rablókkal, földesurakkal, gazdákkal tárgyalt. De amennyire az emlékezet vissza tud nyúlni, inkább csak tiszteletbeli cím volt, és a király legszentebb kötelessége abból állt, hogy a nyakában egy borszíjra fűzött ezüst pénzérmét viseljen, amit állítólag még Mária Terézia ajándékozott valamelyiküknek, amikor erre járt. Az első világháborúig örmény

kereskedők jöttek Moldvából és zsidók Máramarosból, bort és pálinkát hoztak, még az erdőségeken tanyázó rablók is bántatlanul engedték át őket, külön passzusuk volt. Jöttek szerzetesek is eldugott kolostorokból, Jézus Krisztus igéjét olvasták a vad, már-már pogány juhászoknak, megszentelték a szamarakat, a kutyákat, és megáldották a hegyet, hogy kövér legyen a fű, és a medvék, farkasok ne dézsmálják a nyáját. Az első háború után a körülmények és főleg a hatóságok nagyban korlátozták az emberek, állatok és dolgok mozgásszabadságát, előbb a zsidó, majd az örmény kereskedők maradtak el, már csak a környékbeli pásztorok gyűltek össze, és egy-két falusi pópa, majd a második háború után a pópák is elmaradtak. De egészen a hatvanas évek közepéig húsz-harminc pásztor Illés napján mindig *összegyűlt* a háromszögletű kónél, tüzet raktak, bárányt sütöttek, és leitták magukat a sárga földig. Majd ez is elmaradt.

Történt ugyanis egyszer, hogy egy igen magas beosztású pártfunkcionárius, bizonyos Guzman elvtárs vadászni indult. Szenvedélyes vadász hírében állott, de azt is tudta róla mindenki, hogy nem kedveli a felhajtást, a lármás hajtóvadászkat és a hajnalig tartó tivornyákat. Legszívesebben egyedül vadászott volna, mint fiatal aktivista korában, amikor eldugott favágótanyákra és nehezen megközelíthető bányásztelepekre járt agitációs munkát végezni, azaz felolvasott esténként a párt központi lapjából egy-egy vezércikket, elbeszélgetett a munkásokkal, akik mindig szívesen mutatták meg, hogy hol, mikor jön elő a bozótból egy kapitális szarvasbika vagy vadkan. Két-három óránál többet ritkán kellett várakoznia, és akkor még nappal is volt vadjárás. De magas beosztása már nem tette lehetővé, hogy egyedül vadásszék, és ha kell, napokig cserkészen a rengetegben. Így inkább pontos terveket készített. Megbízható erdészeknek és vadőröknek részletes katonai térképeket adott (némiképp szabályellenesen), hogy rajzolják be a vad mozgását, készítsenek jó leshelyet, és aztán értesítsék. Két-három bizalmi emberrel érkezett késő délután a helyszínre, meglőtte a vadat, koccintott az erdészekkel, és másnap reggel frissen borotválva megint az irodájában volt. Ha jól sikerült a vadászat, akkor az egész hivatal csendben ünnepelt, mert az irodából kiszűrődő kávészagba kubai rum illata vegyült. Ha viszont csak a rum szaga érzett, akkor jobb volt meglapulni. És ha Guzman elvtárs még egy Carpați cigarettát is elszívott, akkor olyan ordítózás, üvöltözés közeledett, amihez képest a legkomolyabb pártfegyelmi is csak cirógatás.

Azon a délelőttön Guzman elvtárs egy térképrészletből és a mellékelt kockás füzetlapról azt értette meg, hogy egy közel négymázsás medve este nyolc és kilenc között kivált a bozótosból, átvág egy legelőn, beereszkedik a forráshoz, ahol sót nyalogat, iszik, és mielőtt teljesen besötétednék, felmászik egy világosszürke sziklás oldalon, hogy a közeli esztana felé vegye az útját. A világos közeten még sötétben is jó célpontot nyújt. A medve három hete minden este megteszi az utat. A leshelyig kb. két órát kell gyalogolni, az erdőkitermelő út vége terepjárával jól megközelíthető. Nyomban sürgönyöztetett a titkárnőjével, hogy: „Holnap délután a völgy fejében. Két ember várjon. Guzman.”

Amikor másnap délután Guzman elvtárs egérszürke terepjárója megérkezett a jelzett helyre, ragyogóan sütött még a nap. Az erdő csendes volt, csak a pintyek sürögtek-forogtak, és egy billegető ugrándozott a patak kövein. Mire két biztonsági embere is kikászálódott az autóból – mert a hegyi utakon maga vezetett –, és összeszerelték a hosszú csövű Manlinchereket, egy vastag fenyő mögül két gondterhelt erdész lépett elő. A biztonságiak gyanakodva néztek rájuk, erre puskájukat letették a földre, az idő-

sebbik császármadár tollával díszített kalapját is levette, és oldalba bökte a fiatalabbikat. Mereven bámulták a földet, mintha amúgy is sáros csizmájukat óvni a tócsáktól, és tétován, vonakodva indultak az autó felé. Guzgan elvtárs jól ismerte ezt az emberfajtát: medvétől, farkastól, hóvihartól még a szeme se rebben, de ha valaki a fővárosból érkezik, olyan lesz, mint a szégyenlős kamasz. Lehet, hogy a biztonsági emberektől tartanak, tényleg goromba fickók tudnak lenni, de csak azokkal, akik megérdemlik. Ilyen alkalmakra mindig egy kis rumot vagy konyakot tartogatott a kulcsában, és jóféle cigarettát. Miután az erdészek és a biztonságiak belekortyolnak ugyanabba a bádogkulacsba, a feszültség is oldódik. De most nem így alakult. A két zöld ruhás ember csak állt. Kalapjukat egy idő után visszatették a fejükre, de csak bámulták a földet kintartóan, és nem akartak megszólalni, pedig valami mondanivalójuk volt, ez egészen jól látszott. Guzgan elvtárs másodszer is erélyesen rájuk szólt, hogy mondják már, mi van, és megint körbeadta a kulacsot.

– Az van – kezdte az idősebbik, és még mindig tétovázott –, hogy a medve ma este nem fog kijönni a bozótból.

– Szabotál? – kérdezte Guzgan elvtárs, és joviálisan nevetett, a biztonságiak is elvigyorodtak, de az erdészek csak álltak szomorúan.

Vontatottan kezdték el magyarázni, hogy igen sok pásztor gyűlt ma össze éppen azon a legelőn, ahol a medve át szokott jönni a forráshoz, rengeteg a kutya fent, talán száz is lehet, nagy lármát csapnak, és a pásztorok is úgy énekelnek, hogy majdnem idehallik. Ilyenkor a medve nem mozdul ki a vackáról, vagy máshova megy, ám oda bajos követni, mert rossz a széljárás, ahhoz a hegy másik oldaláról kellene menni, és különben is bizonytalan a dolog... Guzgan elvtárs harmadszorra is körbeadta a kulacsot. Leült egy kidőlt fatörzsre, és szűrő nélküli Carpaítit vett elő, mint mindig, amikor ideges volt.

– És ki engedte meg ezeknek a pásztoroknak, hogy ott gyülekezzenek? – kérdezte egy idő után.

– Mindig itt szoktak Illés napján – mondta az idősebb erdész.

– Hogyhogy mindig? – hördült fel Guzgan elvtárs.

– Már a középkorban is... – kezdte a fiatalabbik, de Guzgan elvtársat bosszantotta ez a tudálékosság.

– Senki sem szólt ezeknek az embereknek, hogy elmúlt a középkor?!

Nyomban felállt, vállára vette a puskát, és maga indult előre, hogy majd szól. Majd ő közli ezekkel a tanulatlan emberekkel, hogy a középkor elmúlt, most már szocializmus van, és így aratás idején legalább ne mulassanak.

Arról, hogy fent a háromszögletű kőnél pontosan mi történt, meglehetősen ellentmondásos történetek keringenek. Van olyan változat, amely szerint a pásztorok fényesen megvendégelték, meg is éljenezték a távoli elvtársat, aki meglátogatta őket, és ajánlották, hogy ha kell, most azonnal meghajtják a bozótost, addig nem nyugszanak, amíg az a girhes medve puskavégre nem kerül. Más változat szerint a részeg pásztorok pópának nézték Guzgan elvtársat, és követelték, hogy áldja meg a szamarait, a kutyákat, és ajánlja Szent Illés kegyelmébe a hegyet, hogy a medvék, farkasok ne tépázzák a nyájukat. Megint más változat szerint a biztonságiak kénytelenek voltak lelőni pár harcias kutyát, és ezért a pásztorok kis híján meglincselték az egész társaságot. De azt már végképpen nem lehet eldönteni, hogy ez érkezéskor vagy távozáskor történt-e.

Következő héten a két erdészt a rendőrség őrizetbe vette, fegyverviselési engedélyüket azonnal bevonta, és az erdészeti hivatal sürgősen áthelyezte őket valahova, az ország távoli vidékére, ahol egy fenyőfaültetvényen dolgoztak évekig. Egy héttel később két hegyivadászszázad lezárta a környéket, tábornort a fennsíkon, a háromszögletű kő környékén fedezékeket és lövegállásokat ásott. A három legközelebb eső esztenát pedig elköltöztették. Ősszel a hegységben legeltető összes pásztorot kihallgatták, a makacsabbját félholtra verték, de még a gombászó és áfonyát szedő asszonyok közül is sokat beidézték a rendőrségre. Valami összeesküvés után nyomozott a hatóság, állítólag elrejtett fegyvereket is találtak.

Pár évig nyáron mindig katonák gyakorlatoztak a vidéken, pásztor, turista, gyűjtő a közelébe se mehetett a környéknek, az erdőben itt-ott még mindig lehet tiltó táblákat és drótkadályokat találni, de már jócskán elrozsdásodtak. Azután nem tudni, miért, abbamaradt az egész. Talán a hadgyakorlat túl sokba került, vagy elmúlt Guzman elvtárs haragja, esetleg nyugdíjba ment. Mindegy. A pásztorok soha többé nem gyűltek össze királyt választani maguk közül.

*

1979. július 20-án egy Bukarest környéki laktanyából megszökött egy tizedes. Éjjel ment el, a reggeli gyülekezéskor már nem volt jelen. Ám a századparancsnok vonakodott jelenteni az esetet, arra gondolt, hogy a fiú estig vagy másnap reggelig előkerül, talán egy bokorban fekszik részegen, vagy rosszlányok fogságába esett, elvették a ruháját, bakancsát. Vagy ki tudja? Katonával békeidőben is bármi megeshet. Ám Radu tizedes sem másnap, sem harmadnap nem került elő, és ezt már jelenteni kellett az ezredparancsnoknak, majd tovább. Június 23-án reggel országos körözést adtak ki ellene. Két nap múlva, június 25-én hajnalban Radu megérkezett az alakulatához. Szabályosan jelentkezett, és a szolgálatos tisztnek azt mondta, hogy a feladatot végrehajtotta. A tiszt ettől dühbe gurult, és Radu tizedes laposkúszásban érkezett az alakulat parancsnoki épületébe. Azonnal ki is hallgatták. Vallomása olyan hajmeresztő dolgokat tartalmazott, hogy a politikai tiszt a kihallgatás közben engedélyt kért a távozásra, de a parancsnok az engedélyt nem adta meg. A szökevény beszámolója szerint álmában maga Szent Illés jelent meg neki, és felszólította, hogy haladéktalanul utazzon el a hegyekbe, a Kelemen-havasokba, keressen meg egy nagy háromszögletű követ, rakjon este tüzet, puskájából az összes töltényt lője ki, a kő egyik sarkán levő medalliont akassza a nyakába, és vigyázzon rá egy évig, amikor majd átadja a következő királynak.

– Mert tudd meg, fiam, hogy te vagy a pásztorok királya ebben az esztendőben – mondta állítólag Szent Illés, és Radu tizedes nem tehetett mást, mint hogy elindult fel a hegyekbe, vonattal, autóbusszal és gyalog. Senki nem állította meg, pedig katonákkal és rendőrökkel is többször találkozott. Nem járt még azon a vidéken, de valahányszor nem tudta, merre kell mennie, Illés megjelent előtte, és mutatta az utat, zörgött a bozót, recsegték a fák, vagy éppen dörgött az ég és villámlott. Radu tizedes el is jutott a háromszögletű kőhöz, ez éppen július 22-én este volt. Hatalmas tüzet rakott, puskájából kilőtte mind a tíz töltényt, és a kő sarkán valóban talált egy ezüstmedalliont, kétfejű sas volt rajta, de már nagyon el volt kopva. Éjfél körül a tűz lohadni kezdett, hatalmas vihar támadt, de a kőre egyetlen csepp eső sem esett. Reggel Radu visszaindult az alakulatához, gyalog, busszal, vonattal, senki nem állította meg, nem igazoltatta, még a bakancsa sem lett sáros.

– És hol van az az érme? – kérdezte ravaszul a parancsnok.

– Elrejtettem – mondta Radu, majd hozzátette –, de nem mondhatom meg, hova, ha megölnek, akkor sem.

– Hány történyt lőttél ki? – kérdezte a politikai tiszt.

– Mind a tízet – válaszolta Radu nyugodtan.

– Hazudsz, nem is volt fegyver nálad!

Radu megvonta a vállát, olyasmit motyogott, hogy nem azért mesélte el mindezt, hogy aki nem hisz, elhiggye, és nem is azért cselekedte, hogy elmesélje, hanem mert Szent Illés ezzel bízta meg. A fiatalember nyugalma feldühítette a politikai tisztet, és az alakulat parancsnoka is aggódni kezdett. Ha ez a tejelesszájú a katonai ügyésznek is elmondja mindezt, lőttek a kiváló minősítésnek és az esedékes előléptetéseknek, mert az ideológiai munka, az ateista nevelés hiányosságai kiderülnek, és szektás tevékenység után is nyomozni fognak az elhárítás emberei.

Aznap délelőtt Radu tizedes még ötször mondta el derűs nyugalommal ugyanazt a történetet, aprólékosan elmesélte az utat, milyen vonattal ment, hol szállt át, hol vásárolt élelmet és italt, pontos helyrajzi leírást adott, a térképen meg is mutatta a kő helyét, megerősítette, hogy soha nem járt még a vidéken, semmilyen szektának nem tagja, templomba sem jár, Szent Illés addig álmában sosem jelent meg, a dolgok összefüggéseit maga sem érti, de tudta, hogy a megbízatást végre kell hajtania, különben szörnyethal. Pontos személyleírást adott Illésről, aki nagy fehér szakállt viselt, szürke csuhát, máramarosi bocskort, és észak-moldvai dialektusban szólt hozzá.

A tiszték tanácstalanok voltak. Csak arra tudtak gondolni, hogy ha a katonai ügyész elolvassa ezt a vallomást, abból nagy baj lesz. Késő éjjel Radu tizedest a zárkában felkereste egy őrmester, aki arról volt híres, hogy minden előléptetés után valami kihágást követ el, és így harminc év szolgálat után még mindig csak őrmester. Radut alaposan összeverte, és ráparancsolt, hogy reggelig találjon ki valami hihető történetet, legyen például szerelmi ügy, attól még az idióta ügyésznek is meg szokott lágyulni a szíve. Hajnalig ki is találták a történetet, mert az őrmester arról is híres volt, hogy az alakulat könyvtárában levő összes regényt elolvasta. Reggel az őrmester titkos küldetésre indult, hogy a tizedes családjával és volt kedvesével az ügyet megbeszélje...

Négy hét múlva a katonai törvényszék Radu tizedest egy év katonai börtönre ítélte, amint az várható is volt. Az igazságügyi elmeszakértő szerepét egy katonaoorvosra, bizonyos Neagu őrnagyra osztották, aki nem lelkesedett a feladatért, mert idegsebésznek készült, és a dezertőrök nem érdekelték. De mivel módszeres ember volt, elhatározta, mindent megtesz azért, hogy a fiú a lehető legkisebb büntetéssel megússza. Először megpróbálta igazolni azt a feltevést, hogy a tizedes pillanatnyi elmezavarában hajtotta végre a szökést. De miután többször megvizsgálta, kihallgatta a delikvenst, úgy találta, hogy a vádlott teljesen normális, a szökést felelőssége és a következmények biztos tudatában követte el. Arra vizont esküdni mert volna, hogy a vallomása hazugság. Egyáltalán nem tűnt valószínűnek, hogy egy kiegyensúlyozott, jó képességű húszéves fiatalember, aki egyéves szolgálat alatt semmilyen kihágást nem követett el, epilepsziára, neurózisra vagy skizofréniára utaló tünetei sosem voltak, hirtelen megszökik, hogy régi kedvesénél töltsön két napot, utána pedig visszajön bocsánatot kérni. Megértette, hogy mindenkinek ez a változat a legkényelmesebb: Radu letölti a büntetését, utána meg elfelejtik. De Neagu őrnagyot az igazság érdekelte, és Radu ügye egészen különlegesnek ígérkezett. Azokhoz a katonákhoz hasonlított, akik általában a szolgálati idejük utolsó heteiben valami komoly kihágást követnek el, és a vizsgálat során kiderül, hogy bár kívülről fújják a szabályzatot, az egész rendszer működéséből semmit

sem értettek meg, és nem világos számukra, hogy ha a többi bajtársnak nem szabad elaludni az őrhelyen, akkor nekik is tilos, az sem mentség, hogy álmosak. Gyakorlatilag mindent így tanulnak meg, csak és kizárólag a saját kárukon, képtelenek bármilyen általánosításra, elvonatkoztatásra, a kiképző tiszteket az őrületbe kergetik, mert miután egy életre emlékezetükbe vették, hogy nem szabad aludni az őrhelyen, és semmit sem szabad, csak őrködni, ebből még nem következik a számukra az, hogy pisilni, enni, beszélgetni, szotyolázni sem szabad. És bár nem fogyatékosok, nem is buták, ezek az emberek bizonyos absztrakt rendet képtelenek elsajátítani. A büntetés vagy a megtorlás is csak annyit ér el, hogy beletörődnek a parancsnoknak abba a jogába, hogy akár felmosórongynak is használhatja őket.

Az egyik kihallgatás alatt, amikor Radu már sokadszor mesélte újra szerelmi történetét, Neagu végig az elhárító tiszteket figyelte. A tiszt hallgatott, láthatóan unta az egészet, de Neagu világosan látta az arcán, hogy nem hiszi el a történetet, ám arra sincs kedve, hogy beleszóljon, keresztkérdéseket tegyen fel, vagy előhozakodjék azzal, amit máshonnan tud. Napbarnított, tatáros arca gunyoros mosolyba torzult, nem is figyelt, csak bólogatott, és időnként a többi tiszt arcát vagy inkább a mozdulatait kémlelte, mintha nem is a katona érdekelné, hanem az, hogy kit lehet még bemártani, ha már történt valami. Aljasságra készül, gondolta Neagu, és elhatározta, hogy megelőzi. Ám azt is tudta, hogy az elhárító tiszteket nem könnyű megelőzni. Mielőtt Radut elvitték volna a katonai börtönbe, sikerült négy szemközt beszélnie vele, a fiú némi vonakodás után elmondta a történetét meg azt, hogy az elhárító tiszt is tudja.

Neagu előtt lassan körvonalazódni kezdett valami. Arra gondolt, hogy lehetett ott régen valami pásztorünnep, amire még ma is emlékeznek az emberek. De azt nem tudta, hogy Radunak mi köze az egészhez, Temesváron született, ott is nőtt fel, és bár a család Bukovinából került a Bánságba, felmenői közt nem voltak pásztorok. Nagyon lehangolta, hogy Radu sem érti a történeteket, semmilyen magyarázattal nem tud szolgálni arról, hogy ki az az Illés, miért küldte pontosan arra a helyre, miért fontos az a hely, és egyáltalán, mi az, hogy a pásztorok királya, ilyesmiről sosem hallott. Végül az egyetlen kézzelfogható tárgyról kérdezett. Radu elmondta, hogy az egy bórshízra fűzött súlyos ezüstpénz, elmosódott kétfejű sas látható rajta, és ő a kő egyik sarkán taláta, ahogy azt neki Szent Illés álmában mondta, de nem hozhatta magával, így hát elrejtette, és nem mondhatja meg, hova, mert pontosan egy év múlva át kell adnia a következő királynak.

– De hiszen akkor börtönben leszel, te bolond! – csattant fel Neagu.

– Ki tudja? – válaszolta csendesen Radu, és ez a magabiztosság már-már fenyegető volt.

Neagu őrnagy a következő heteket arra szánta, hogy a magashegyi pásztorok terjedelmese szakirodalmában legalább egy lábjegyzetnyi nyomot találjon arra, hogy hajdanán a vidéken nyáridőben pásztorok gyülekeztek, és valamilyen titokzatos ünnepet ültek. Úgy gondolta, Radu tizedes személyiségének elemzéséből csak azt tudhatja meg, amit már eddig is tud. Valami más fogódzót kell találni. De az eredmény lehangoló volt. Nap mint nap az egyetemi könyvtárban ült, betéve tudta már a juhászat összes csinját-bínját, az építmények típusait, a tejtermék fortélyait, hogy melyik vidéken mit hogyan neveztek, merre, milyen útvonalakon közlekedtek a transzhumáló pásztorok, milyen adókat fizettek, és az egészet vidékekre, korszakokra lebontva. Halálisan unta már a pásztorok és a néprajztudományt. Egyik délután a különben nagyon bizalmatlan könyvtáros vette magának a bátorságot, és megkérdezte, hogy mi-

ben segíthet. Miután Neagu röviden elmagyarázta, a könyvtáros bevette magát a hatalmas raktárba, és félóra múlva kihozott egy könyvet.

– Be van tiltva – suttogta, majd a szerző nevére mutatott, és intett a fejével, hogy disszidált. Neagu sietve eltette a könyvet, és sosem tudta meg, hogy azért tiltották-e be, mert a szerző disszidált, vagy azért disszidált, mert betiltották a könyvét.

A *Kárpátok titkaiból* című könyv tizenöt tanulmányt tartalmazott, és mindenik írás azt igyekezett bizonyítani, hogy időszámításunk előtt jó két évezreddel a Kárpátokban egy magaskultúra virágzott, minden bizonnyal ez volna az európai civilizáció egyik legfontosabb bölcsője. Tanúságul nagyszámú egyiptomi és mezopotámiai forrásművet idézett, de az *Iliászban* is rengeteg adatot talált erre, meg Hérodotosznál. Neagu őrnagy családottan lapozta a könyvet egészen az utolsó fejezetig, ami az *Ósi kultuszhelyek a Kárpátokban* címet viselte. Az őrnagy ebből megtudta, hogy a Kárpátokban majdnem minden kétezzer méternél magasabb hegycsúcs ősi kultuszhely, ahol a román juhászok még a XIX. században is állatokat áldoztak rég volt, de el nem felejtett pogány isteneiknek, és vannak források, melyek szerint a XVII. században az emberáldozat is dívott még, mint az Andokban. A Fogarasi-havasokban meg a Retyezátban több szabadtéri oltár is található, melyek körül olykor emberi csontokat találnak a kirándulók. Ám a magyar uralom idején ezeket a szokásokat az egyház szinte teljesen kiirtotta, a pásztorokat kiszákmányolta, szabad mozgásukat korlátozta. Ennek ellenére a hagyomány mind a mai napig fennmaradt, és a Kelemen-havasokban még most is űzik, nyilván erősen megkopott, csökevényes formában. Ilyen szokás, hogy egy nagy háromszögű kőnél nyári napforduló után összegyűlnek a pásztorok, tüzet raknak, átugrálnak rajta, és ez igen emlékeztet az ősi kelta hagyományra, nevezetesen a Szent Iván-napi ünnepségre.

Neagu őrnagy fölöttébb sajnálta, hogy a szerző disszidált, mert annak ellenére, hogy rengeteg badarságot összehordott, megemlítette azt a háromszögletű követ, amit Radu tizedes meglátogatott. És ez ebben a helyzetben bizonyítéknak volt tekinthető. A terjedelmes irodalomjegyzékben a szerző többek között egy Pamphil nevű kalugyert is említ, akinek kézíratos krónikája a koverkai kolostorban megvan. Ez a kalugyer még a háború után is meglátogatta a gyülekező pásztorokat, hogy Krisztus evangéliumát olvassa nekik.

Ezután a Kelemen-havasok részletes katonai térképeit tanulmányozta, és meglepődve tapasztalta, hogy mind az első, mind a második világháborúban használt térképeken szerepel a háromszögletű kő Masa Craiului* néven, de az 1965 után kiállított térképeken már nem, bár a nagy magasságból készített légi felvételeken is jól látszik. Hiába faggatta a térképész tisztet, csak kitérő válaszokat kapott, hogy egyes terepobjektumok idővel elveszítik stratégiai jelentőségüket, ráadásul egy térkép elkészítése annyira összetett, bonyolult feladat, hogy inkább azon kell csodálkozni, ha bekerül valami, és nem azon, ha kimarad.

Október elején úgy döntött, meg kell néznie azt a helyet. Egyhetes eltávozást kért, és némi huzavona után a parancsnoka meg is adta. Három napig bolyongott a Kelemen-havasok füves fennsíkjain, amíg megtalálta a nagy háromszögletű követ. A pásztorok már levonultak a hegyről, és a kiterjedt gyalogfenyő és boróka alkotta bozótokban nem volt könnyű a tájékozódás, a sűrű őszi ködben pedig többször eltévedt. Nem kételkedett benne, hogy Radu vagy jó terepismerettel rendelkezett – bár ezt tagadta –, vagy különleges képességei vannak. Másnap, miközben az el-elmaradó turista-

* A király asztala (román).

jelzést követve Dornavátra felé igyekezett, végig az volt az érzése, hogy követik. Néha meglapult a bozótban vagy egy szikla mögött, és hosszasan várt, de nem látott semmit. Elég sok időt elvesztegetett ezzel. Késő este volt, mire a faluba leért. A kocsmában megtudta, hogy a Koverka nevű faluban nincs semmiféle kolostor, de az emberek azt tanácsolták, kopogtasson be a pópához, majd az útbaigazítja.

Másnap a pópa saját autójával vitte el Neagu őrnagyot a legközelebbi moldvai kolostorba, ahol a kalugyerek előbb nagyon bizalmatlanul fogadták, és csak később mondták el, hogy a pópa miatt, akinek bizonyára az lesz az első dolga, hogy jelenti a váratlan vendég érkezését. De miután megbarátkoztak vele, és kiderült, hogy katona, nem pedig az államvédelem embere, vonakodás nélkül elvezették egy nagyon öreg kalugyer cellájába, aki beszélni is alig tudott már. Ez ismert egy bizonyos Pamphil atyát, aki utoljára 1957-ben járt fenn a háromszögletű kőnél, hogy a pásztoroknak hirdesse az Evangéliumot, de azután letartóztatták, és sosem került elő a börtönből. Írni viszont biztosan nem írt semmit, mert csak olvasni tudott. Arról is tudtak, hogy a környékbeli pásztorok régen Szent Illés napján mindig összegyűltek a kőnél, de a hatvanas évek közepén a hatóságok ezt következetesen megakadályozták, és abbamaradt az egész. Az őrnagy azt is megkérdezte, előfordult-e már, hogy valakinek álmában maga Illés jelent meg, és arra utasította, hogy menjen fel a kőhöz, mert ő lesz a pásztorok királya. A szerzetesek egyöntetű igennel válaszoltak, és az igumen hozzátette, hogy mióta a hatóság az ünnepet betiltotta, minden évben ez történik. Illést persze nem érdekli, hogy a pásztorok királya éppen katonai szolgálatát tölti – tette hozzá magában Neagu őrnagy. Majd arról kérdezett, hogy van-e tudomásuk a szerzeteseknek egy nagy ezüstérméről, amit állítólag a pásztorok királya viselt a nyakában. Az igumen erre elmosolyodott. Lakatlan, dohos cellába vezette, és a penészes falból kiemelt egy téglát. Bádogcsuporban egész marék kisebb-nagyobb ezüstpénz volt, kétfejű meg egyfejű sással, román és lengyel királyok, orosz cárok arcképével, és mindegyiken furat volt.

– Melyiket viselte a pásztorok királya? – kérdezte Neagu izgatottan.

– Mikor melyiket – válaszolta halkán az igumen.

– Nem értem – mondta zavartan a tisz.

– Nem a jelvény teszi a királyt, hanem a király a jelvényt – mondta a kalugyer, és mosolyogva simogatta hosszú szakállát.

Amikor visszaérkezett Bukarestbe, egész felszabadultnak érezte magát, és titkon örült is annak, hogy Radu tizedest nem azért ítélték el, amit valóban elkövetett, biztosan nem úszta volna meg egy évvel. Másnap délelőtt az a kellemetlen arcú elhárító tisz kereste fel, aki Radut is kihallgatta, és jelen volt a tárgyalásnál. A beszélgetés rövid volt, a tisz – rangja szerint ezredes – ingerülten figyelmeztette, hogy többé ne nyomozzon saját elhatározásából, és mivel tud mindent, hallgasson róla. Ha meg netalán rossz a lelkiismerete, inkább azt bizonyítsa be, hogy Radu, amikor megszökött, nem volt beszámítható állapotban. De ez így utólag már nagyon nehéz lesz.

*

1980. július 21-én Neagu őrnagyot korán reggel telefonon értesítették, hogy azonnal jelentkezék a katonai elhárítás egyik irodájában. Néhány magas rangú tisz sűrű dohányfüsttel töltötte meg a szűk irodát. Az volt az érzése, hogy csak őt várják, de a tisztelgés után egy ideig semmi sem történt, kínosan, majdnem szorongva hallgatott mindenki. A tisztek már-már ellenségesen néztek rá, mind magasabb rangú volt nála, így nem volt kedve megkérdezni, hogy mi történt. Az idő múlásával rossz előérzete csak fokozódott.

Hét órakor belépett az elhárítás ezredese, és bejelentette, hogy egy Radu nevű közlegény az éjjel, öt nappal a büntetése letöltése előtt megszökött a katonai börtönből, ahonnan még soha senki. Leütött egy őrszemet, és elrabolta a fegyverét. Az országos körözést már kiadták ellene, és az ilyenkor szokásos intézkedéseket foganasították. A tiszt röviden ismertette a Radu-ügyet azokkal, akik eddig nem voltak részesei, majd szúrós pillantást vetett Neagura.

Késő délutánig, leszámítva pár telefonhívást, nem történt semmi említésre méltó. Két ízben arról értesítették őket, hogy látták Radut a temesvári pályaudvaron, egyszer pedig arról, hogy minden bizonnyal a jugoszláv határ felé tart. Zsombolya térségében el is fogtak három fiatalembert, akik disszidálni próbáltak, de Radu nem volt közöttük. A feszültség egyre nőtt.

Estefelé az elhárító tiszt alkalmas pillanatban félrevonta Neagut, és szokatlanul nyájas hangon arra kérte, hogy mondjon el mindent, amit tud, ez államérdek, és most még nem parancs. Neagu egy ideig habozott, majd kitérő választ adott. Ugyan mit tudhatna ő, amit a katonai elhárítás nem tud? Radu nyilván örült, mániás depressziós, vagy más lelki baja van, ha majd elfogják, és ebben nincs miért kételkedni, sokkal alaposabban meg kell vizsgálni, de a fegyverét biztosan nem fogja használni, nem olyan ember... Az elhárító tiszt ettől egyáltalán nem nyugodott meg, és Neagu tudta, hogy amint elfogják a szökevényt, őellene is valamilyen eljárást indítanak, de legalábbis megfigyelés alatt tartják majd. Az ezredes arckifejezése semmi jót nem ígért.

Késő éjjel Neagu arra gondolt, hogy van egy utolsó esélye kideríteni az igazságot, vagy legalábbis megtudni egy-két fontos részletet, amit valószínűleg soha senki nem tudhat meg. És ha már ennyi energiát pazarolt erre az ügyre, akkor most be kell fejezni, lehetőleg jól, hogy tényleg vége legyen. Váratlanul azt mondta az ezredesnek, hogy bizonyos dokumentumokra volna szüksége, és ha ezek igazolnák a feltevését, talán pontosan meg tudná mondani majd, hol van Radu, vagy hol lesz adott pillanatban. Azonnal szüksége volna tehát egy bizonyos Pamphil nevű kalugyer dossziéjára, akit nagy valószínűséggel államellenes szervezkedéssel vádoltak 1957-ben, és soha nem került elő a börtönből. Az ezredes egy percig gondolkozott, majd azt mondta, hogy szó sem lehet róla, és elment. Neagu megvonta a vállát, és rágyújtott. Negyedóra múlva az ezredes visszajött, és azt kérdezte:

– Ezt a bizonyos Pamphilt abból a kolostorból vitték el, ahol az ősszel jártál?

Neagu bólintott, és csöppet sem tetszett neki, hogy a másik letegezze, de nem szólt semmit. Az ezredes fel-alá kezdett járkálni a szobában. Látszott rajta, hogy nagyon töpreng valamin, de sehogyan sem tudja összerakni a képet magában, pedig érzi, hogy közel lehet a megfejtéshez.

– Ha megmondod, hogy pontosan mi érdekel, talán segíthetek – mondta idővel.

– Az, hogy amikor letartóztatták, mit koboztak el tőle, biztosan mindent leltárba vettek – mondta Neagu, és mélyen az ezredes szemébe nézett. – A kolostorban nincs kémed? – kérdezte aztán gúnyosan, és elégedett volt, hogy visszategezte az ezredest.

– Nem tartozik a katonai elhárításra – biggyesztett az. – Mit akarsz tudni tehát?

– Hogy volt-e Pamphilnál ezüst pénzérme zsinigre vagy bőrszíjra fűzve.

– És ha volt? – támadt neki az ezredes.

– Nézz utána! – mondta Neagu, és érezte, hogy mélyül körülötte az örvény, ez az ember esküdt ellensége lesz a továbbiakban, és nehéz lesz majd lerázni.

Másnap hajnalban megint telefonon értesítették, hogy haladéktalanul jelentkezzen az elhárítás irodáján. Neagu érezte, hogy túlságosan is nyugodt, valami nincs rendben, egészen könnyűnek érezte magát, úgy döntött, nem megy autóval, jobb ilyen reg-

geleken nem sietni, várják meg, ő csak félig katona, félig viszont orvos. Amíg a villamos végigzötyögött vele a városon, olyan érzése volt, hogy csatába indul. Valami hasonlót éreznek az emberek lovasroham előtt, legalábbis ilyesmiről számolnak be. Az égben vagy a nagy könyvben lejátszódott már az egész, semmi olyan nem történhet, ami nincs megírva. Nincs már véletlen, nincs szükségszerű dolog sem. Történni fog valami, és mindegy.

– Hol van Radu? – hördült rá az ezredes.

– Nem tudom – mondta higgadtan.

– Eljárást fogok indítani ön ellen – suttogta fenyegetően az elhárító tiszt, és hozzátette –, arra gondolt tegnap, hogy az a pénzérme, ami Pamphilnál volt, ugyanaz, amiről Radu beszélt?

– Nem – mondta mosolyogva Neagu, és alig tudta elfolytani a torkát kaparó nevetést.

– Hol van Radu? – ismételte meg az ezredes nyomatékosan.

Neagu komótosan a falnyi nagyságú térképhez lépett, és ceruzájával bekeretezte a helyet, majd csendesen hozzátette:

– Sötétedés előtt itt lesz – és a ceruza hegyét beleszúrta a papírba, nyugodtnak érezte magát, mintha csak műtéten mutatna rá egy kérdéses ideggórcra. Az elhárító tiszt pár percig gondolkozott, majd megnyihült az arca.

– Az a gyerek idióta! Pár nappal a szabadulás előtt!

– Nem. Ő a pásztorok királya – mondta Neagu csendesen.

– Majd meglátjuk – mondta az ezredes, majd sötéten hozzátette: – Erről senkinek egy szót se!

Amikor a helikopter a hegyvonulat fölé ért, beereszkedett egy szűkülő patak völgybe, a kerekei szinte érintették a fák hegyét. Ahol a völgy egészen összeszűkül, a gép egy pillanatra megállt a levegőben, és lassan emelkedett a hegytömb vonalát követve. Neagu őrnagy enyhe émelygést érzett, nem volt repüléshez szokva, és a légörvények meg-megrázták a gépet. A navigátor helyén ült, a pilóta mozdulatait nézte, majd hátrasandított, de az ezredes sötét arcából semmit nem tudott kiolvasni. Két mesterlövész ült mellette, azokat a gép rázkódása láthatólag egyáltalán nem zavarta. Minden erejét összeszedve azon gondolkozott, hogy mit mond majd Radunak, ezek itt félnek tőle, nem is csoda, a fiúnak fegyvere van, de nem lesz semmi baj...

Amikor a látómezőben felbukkant a vöröslő tűz, az ezredes odaszólt a pilótának, hogy nagy ívben repülje körbe. Már alkonyodott, de a látási viszonyok jók voltak. A gép körülbelül ötven méter magasban volt, és enyhén bedőlt. Radu éppen a tűz mellett guggolt, és amikor a gép közel ért, felállt, géppisztolyát fél kézzel a magasba emelte, és meghúzta a ravaszt. Jól látszottak a torkolattüzek.

– Lőjék le! – kiáltotta az ezredes.

Az egyik mesterlövész hátralökte a tolóajtót, és rövid célzás után tüzelt. A kilökött töltényhüvely a szélvédőn koppant, az őrnagy lába elé hullt, és gyengén füstölgött. Radu azonnal összeesett. Elyűlt a kövön, és mereven nézte, hogy száll le mellette a helikopter, hogyan ugrálnak ki belőle az emberek, hogyan rugdalják szét a tüzet. Amikor Neagu őrnagy a katona pulzusát megnézte, nem volt még halott. Arra gondolt, hogy a legközelebbi kórházig félóra az út, vagy még annyi sem. Segített beemelni a sebesültet a gépbe, és amikor maga is be akart szállni, a katona markából nagy, fényes pénzérme hullt ki. Neagu kézbe vette, és abban a pillanatban az elhárító tiszt is ránézett. A pilóta beindította a gépet, de Neagu az utolsó pillanatban még ki tudott ugra-

ni. A bozótos szélén nagy szakállú öregembert látott, aki intett neki, hogy erre. Esküdni mert volna rá, hogy az elhárító tiszt is látta. Úgy futott, mint még soha, és hamarosan eltűnt a törpefenyőben.

– Lőjék le! – ordította az ezredes. A helikopter emelkedett a földről, pár másodpercig lebegett, majd a szökevény felé fordult. Neagu elakadt a törpefenyőben, és utolsó erejével egy üregbe nyomta bele magát, de tudta, hogy most vége, még két másodperc, és golyót kap ő is. Ám a helikopter hosszanti tengelye mentén váratlanul megperdült, és nagy erővel csapódott a földnek. Nagy recsenés, csörömpölés után fekete füst tört elő, majd hatalmas robbanás rázta meg a hegyet. A nyári éjszakában még a Radnai-havasokban is látszottak a fények, azután vihar támadt, mint Szent Illés napján majdnem mindig, villámok szántották fel az eget, hogy találkozzék az égi és a földi tűz.

Öreg juhászok mesélik, hogy abban az évben a pásztorok királya őszig a hegyekben bujkált, esztenáról esztenára vándorolt, és érkezétre a kutyák még csak nem is vakkantottak. Szeptemberben az egyik nyáj kimondottan azért indult a Bánságba telelni, hogy a királyt átjuttassa a jugoszláv határon. De a pásztorok erről nem szívesen beszélnek. Sokszor hallgatták ki őket a rendőrök, és megszokták, hogy nem tudnak semmit. A helikopter roncsai ma is ott vannak a háromszögletű kő mellett. Aki szerencsés, nyár derekán még a pásztorok királyával is találkozhat, de jobb elkerülni azt a helyet, nincs ott semmi érdekes, hogy nem is esik útba.

Ébli Gábor

NYUGATI MŰVÉSZET, KELETI MÚZEUM: TOKIÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEI

A múzeumok terjeszkedése a modernitás s különösen az elmúlt negyedszázad egyik legátfogóbb kulturális jelensége lett. A nyugati civilizációban mind a (köz)gyűjtemények növekedése, mind a kiállítások sokszínűsége így a „muzealizálódás” művészeti, társadalmi és gazdasági vetületeire is kiterjedő folyamatos kutatói reflexióra ösztönöz. Annál feltáratlanabb, milyen „a múzeum” – mint *par excellence* nyugati modern kulturális intézmény – jelenléte a nem nyugati társadalmakban. Főként olyan országokban érdekes ez a kérdés, ahol a modernizáció üteme nem marad el a nyugatiétól, sőt esetleg meg is haladja azt, annak számos elemét beolvasztva. Vajon nyugatiassá alakítja-e a kultúra adott szegmenseit ezekben a társadalmakban a múzeum „importált” modellje, avagy éppen fordítva: átalakítja-e a saját képére egy dinamikus nem nyugati társadalom az átvett múzeumi modellt?

E dilemma legélesebb példája Japán. Ez a külvilágtól hagyományosan oly elzárkózó ország az elmúlt száz évben a nyugati modernizáció igen sok elemét vette át. Világhatalmi önbecsülésének és öntudatának részeként, a kulturális reprezentáció terén sem kíván elmaradni az európai vagy amerikai országoktól. Mivel saját kultúrája gazdag, s a nyugati kultúra kincseinek megszerzéséhez tekintélyes anyagi források állnak